

Пащенко П.М.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО ПОЛОЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ПРАВОПОРЯДКУ

Конституція України закріпила принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, який проявляється передусім у конституційному визначенні обов'язків держави. Така відповідальність не зводиться лише до політичної чи моральної відповідальності публічної влади перед суспільством, а має певні ознаки юридичної відповідальності як застосування заходів публічно-правового характеру до держави та її громадян за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків.

Наголошуючи на важливості гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, Конституція України встановила, що склад правопорушення як підстава притягнення особи до юридичної відповідальності та заходи державно-примусового впливу за його вчинення визначаються виключно законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовим актом, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення, та бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Системний аналіз викладених конституційних положень дає підстави дійти висновку, що за своїм змістом пункт 22 частини першої статті 92 Конституції України спрямований не на встановлення переліку видів юридичної відповідальності. Ним визначено, що виключно законами України мають врегульовуватись засади цивільно-правової відповідальності (загальні підстави, умови, форми відповідальності тощо), підстави кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності – діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями (основні ознаки правопорушень, що утворюють їх склад), та відповідальність за них. У такий спосіб Конституція України заборонила врегульовувати зазначені питання підзаконними нормативно-правовими актами та встановила, що лише Верховна Рада України у відповідному законі має право визначати, яке правопорушення визнається, зокрема, адміністративним правопорушенням чи злочином, та міру відповідальності за нього.

У статті розглянуті питання щодо неузгодженості законів України між собою чи з іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до постулатів юриспруденції та практичної необхідності обґрунтовано необхідність забезпечення правової визначеності використання в українському законодавстві термінів «злочин», «адміністративне правопорушення», «дисциплінарне правопорушення».

Наведено аргументи наявності колізій між Конституцією України та іншими законами України.

Звертається увага на необхідність дотримання принципу системності кримінально-правових положень у нормотворчій діяльності.

Запропоновано шляхи подолання існуючих колізій, зокрема, створення кодифікованих нормативних актів, що регулюватимуть різні сфери суспільно-економічного життя.

Ключові слова: злочин, правопорядок, адміністративне правопорушення, дисциплінарне правопорушення, юридична відповідальність, системність, нормотворчість, колізії.

Постановка проблеми. Нормативні положення, що закріплені у статті 1 Конституції України, а саме: про демократичну і правову державу орієнтує розвиток України в напрямку народовладдя та верховенства права [1].

Отже, правові норми, що регулюють однорідні відносини у сфері підтримки громадськістю та державою правопорядку, набувають особливої значущості для матеріалізації формально-декларативних норм про демократичну та правову державу.

Проте сучасне законодавство в країнах «варшавського договору» на пострадянському просторі містить комплекс протиріч теорії права, які де-факто є колізіями в законодавстві й у системі права, і навіть у праворозумінні. Розглядаючи практичне застосування постулатів деліктології до юридичної відповідальності за порушення правил публічного порядку, слід розглядати законодавство України як приклад нормотворчого консерватизму, що спричинило викривлення матерії права та тривалу соціально-економічну стагнацію.

Конституція України містить основні положення, принципи, а також головні алгоритми застосування норм права, які повною мірою співвідносяться з принципами закладеними в міжнародних актах.

Отже, першочерговим завданням є оновлення та реформування законодавства на підставі засад основного закону України.

Тим самим чинні на цей час редакції законів України неоднаково регулюють правовідносини, щодо юридичної відповідальності за злочини.

Оскільки ряд законів України є нормативно-правовими актами одного рівня правового регулювання, то такий їх стан породжує правову колізію у правозастосуванні, тому що дві норми законів суперечать одна одній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові праці О. Бандурки, Р. Калюжного, В. Ковальського, О. Колба, В. Колпакова, І. Копотуна, О. Кузьменко, М. Лошицького, С. Чернявського, С. Харитонова, М. Хавронюка та інших вчених, які досліджують питання юридичної відповідальності в контексті реформування адміністративного та кримінального законодавства.

Постановка завдання. У запропонованій статті досліджується визначення співвідношення понять відповідальності особи, що встановлює Конституція України і поняттями, що наявні у діючих нормативно – правових актах, виходячи з статті 8 Конституції України, що норми Основного закону є нормами прямої дії.

Виклад основного матеріалу. Громадянське суспільство та правова держава взаємодіють на засадах рівноправного партнерства, а отже, взаємної відповідальності за виконання свого комплексу соціальних, у тому числі юридичних, обов'язків, включаючи забезпечення та підтримку спільно вироблених та встановлених правил поведінки.

Громадянське суспільство через своїх представників визначив основні засади відповідаль-

ності за порушення встановлених у суспільстві правил у вигляді юридичної відповідальності, а також межі її використання. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 58 Конституції України визначено, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення [1].

Зауважимо, що конституційні визначення не можуть зазнавати двоякого тлумачення, некоректних уточнень тощо.

Отже, під час викладу матеріалу в цьому дослідженні маємо постійно корегувати хід думок з настановами основного закону.

Наголосимо, що всі нормативні акти, що були чинні на момент прийняття Конституції України, мали бути приведені відповідно до її норм.

Стаття 92 Конституції України встановлює, що лише законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

Отже, основним законом визначено два види юридичної відповідальності: цивільно – правову і відповідальність за правопорушення.

У Конституції України надані чіткі дефініції, які дозволяють здійснити видове розмежування протиправних діянь: по-перше, це злочин; по-друге, – адміністративне правопорушення; по-третє, – дисциплінарне правопорушення.

Однак, поряд із нормами прямої дії, у ряду інших законів України появляються терміни «кримінальний злочин», «адміністративний проступок», «кримінальний проступок», «кримінальне правопорушення», «дисциплінарний проступок», які, в свою чергу, є такими, що не відповідають конституційним засадам.

Законодавець уникнув використовувати термін «проступок» через ряд об'єктивних причин, хоча на рівні теорії видовий поділ правопорушення за ступенем суспільної небезпеки на злочин і проступок є аксіоматичним [2, с. 18].

Конституційний поділ протиправних діянь на три рівні може зазнавати критики з боку вчених-юристів, однак він має бути основоположним для вибудовування системи юридичної відповідальності. А отже, маємо надати науково-обґрунтовані пропозиції для здійснення такого поділу. Основними вихідними критеріями є конституційні визначення [3, с. 59].

Також відповідно до викладених постулатів норми деліктного законодавства України вимагають подальшого вдосконалення в межах людино-

центристського підходу, що орієнтує на зниження рівня криміналізації законодавства [4].

При цьому має відбуватися обмеження мало-ефективних жорстких покарань (позбавлення волі) на користь застосування штрафних санкцій [5, с. 34–35], а також зменшення карального та адміністративного впливу держави на користь правозахисної функції, послаблення адміністративного тиску на користь публічно-сервісних функцій [6, с. 229–264].

Кримінальний кодекс України представляє собою нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою України, який містить сукупність кримінально-правових норм та встановлює загальні положення, підстави і межі кримінальної відповідальності, види покарання, підстави призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, а також визначає, які суспільно небезпечні діяння вважаються кримінальними правопорушеннями і які покарання передбачаються за їх вчинення [4, с. 12].

У Кримінальному процесуальному кодексі України визначено порядок кримінального провадження на території України, що визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, яке складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, КПКУ та інших законів України [7, с. 38].

Однак, після прийняття Конституції України в нормативні акти, які регулюють юридичну відповідальність за злочини та адміністративні правопорушення, не були внесені відповідні зміни, які б привели закони України у відповідність до положень основного закону країни.

І головне, зберігається так звана «бланкетність» норм (відсилання до підзаконних нормативних актів), відповідно до яких може накладатися як покарання, так і певне стягнення [3, с. 59].

У Кримінальному кодексі України на сьогодні зберігається радянська система класифікації злочинів на особливо тяжкі, тяжкі, середньої тяжкості, невеликої тяжкості.

В подальшому при внесенні змін до законів України в нормативних актах з'являється ряд нових норм, відсутніх у основному законі. Зокрема «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок», «дисциплінарний проступок», «адміністративний проступок» тощо [3, с. 59].

На сьогодні всі зміни щодо коригування, систематизації законодавства призводять до подальшого збільшення колізій і протиріч, а в своїй

сукупності – до наслідків, які проявляються в правовому нігілізмі суспільства в цілому, так і певних посадових осіб органів державної влади.

Отже, станом на сьогодні, законодавча влада не забезпечила внесення змін до нормативно – правових актів, перш за все до кодексів, що призвело до того, що виконавча влада почала самостійно вносити зміни за допомогою підзаконних актів, що призвело до зміцнення їх ролі.

У цілому всі ці порушення, як окремо, так у своїй сукупності, наче вал вдарили по правовому полю і призвели до його викривлення, і найбільш яскравого вираження набуло в такому явищі, як правовий нігілізм.

Також, усе це порушує один із фундаментальних принципів права – принцип правової визначеності [8].

Розвиток громадянського суспільства та демократичної правової держави неможливий без переосмислення понять адміністративного правопорушення та юридичної відповідальності за його вчинення, її предмета та меж, а також галузевого розмежування кримінального права, адміністративного права та права громадського порядку.

При цьому слід пам'ятати, що розмежування в юридичній відповідальності є суспільною небезпекою вчиненого діяння [9, с. 74–81].

Одним із видів юридичної відповідальності, за вчинення якої можуть відповідати всі громадяни держави, є відповідальність за дисциплінарні правопорушення. Ступінь суспільної небезпеки, виходячи із вчиненого правопорушення ділить відповідальність на «злочин» та «дисциплінарне правопорушення». Наявність такого поділу змушує встановити певні особливості та характерні ознаки такого явища, як «дисциплінарне правопорушення» та «відповідальності за дисциплінарне правопорушення».

Дисциплінарне правопорушення – певне діяння, що порушує правила поведінки, які встановлені в окремій сфері суспільно-економічного життя. Порушник, певною своєю поведінкою, недотримується приписів встановленої поведінки у громадському транспорті, на підприємствах, у громадських місцях тощо. Основна відмінність дисциплінарного правопорушення полягає в мотивах протиправної поведінки та наслідках, до яких вони призвели.

Завданням відповідальності за дисциплінарне правопорушення, серед інших, є перевиховання особи, яка вчинила незначне порушення встановлених у суспільстві правил, закріплених у законодавстві, а також запобігання подальшим протиправним проявам.

Такими заходами насамперед мають стати такі стягнення: попередження, штраф, громадські (публічні) роботи.

Відповідальність за дисциплінарне правопорушення настає через порушення норм трудової, військової, поліцейської, протипожежної та інших різновидів дисципліни, передбачених законодавством про працю, дисциплінарними статутами, базовими кодексами та законами, що регулюють діяльність відповідних органів.

Висновки. Отже, становлення та розвиток громадянського суспільства, організованого в демократичну, соціальну, правову державу, відповідно до принципу народного суверенітету приводить до змін самої суті деліктологічних правовідносин, що базуються на постулатах теорії права (у контексті відродженого природного права) [10, с. 56].

Запропонована диференціація юридичної відповідальності є підставою приведення системи законодавства відповідно до аксіом теорії права (юриспруденції), що базуються на постулатах римського цивільного права [3, с. 59].

Отже, на сьогодні необхідно здійснити ряд кроків, які допоможуть українському суспільству кардинально змінити вектор руху від тоталітарного до демократичного суспільства, а саме:

1) привести нормативно-правові акти у відповідність до норм Конституції України;

2) здійснити систематизацію норм, що регулюють певні сфери суспільно-економічного життя у вигляді кодифікованих нормативних актів: Медичного кодексу України, Ветеринарного кодексу України, Кодексу публічного порядку України тощо;

3) створити нормативний акт, який би регулював правила поведінки і відповідальність за їхнє порушення посадових осіб органів державної влади та осіб, яким делеговані повноваження у сфері державного управління;

4) привести у відповідність до норм основного закону всі підзаконні акти, які дублюють, підміняють, уточнюють, конкретизують норми законів України.

Приведення законодавства, що регулює відповідальність за злочини, адміністративні правопорушення, дисциплінарні правопорушення, відповідно до конституційних засад сприятиме поліпшенню правопорядку зокрема, так і розвитку інститутів громадянського суспільства, демократії та утвердженню верховенства права загалом. Також приведення чинного законодавства у відповідність до конституційних засад сприятиме уникненню проявам правового нігілізму у громадському суспільстві та сприятиме зменшенню правових колізій, що виникають у роботі органів державної влади.

Список літератури:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Петков С.В. Вступна стаття. Розділ І. Загальні положення деліктології: колізії пострадянського законодавства щодо юридичної відповідальності за вчинення правопорушень / Деліктологія: монографія; за заг. ред. С.В. Петкова, І.М. Копотуна. Куноівце: Академія ГУСПОЛ, 2020. Т. 1. С. 9–30. 438. С. 9.
3. Петков В., Петков С. Юридична відповідальність за злочини: до питання щодо видового поділу правопорушень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2023. № 2(54). С. 57–62.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. І.М. Копотуна. Київ: КНТ, 2023. 932 с.
5. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: курс лекцій / За ред. М.Й. Коржанського. Київ: Атіка, 2001. 432 с.
6. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні / За заг. ред. С.С. Чернявського. Київ: Вид. дім «Професіонал», 2020. 1288 с.
8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
9. Петков С. Поділ правопорушення (*delictum*) за ступенем суспільної небезпеки на проступок (суспільно шкідливе діяння) та злочин (суспільно небезпечне діяння) в контексті реформування кримінальної юстиції // *Публічне право*, 2020. № 1(37). С. 72–84.
10. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

Pashchenko P.M. SYSTEMATISATION OF LEGISLATION ON LEGAL LIABILITY FOR OFFENCES IN ACCORDANCE WITH THE CONSTITUTION OF UKRAINE AS A BASIS FOR LAW AND ORDER

The Constitution of Ukraine consolidates the principle of the state's responsibility to the individual for its activities, which is manifested primarily in the constitutional definition of the state's duties. Such responsibility is not limited to the political or moral responsibility of public authorities to society, but has certain features of legal responsibility as the application of public law measures to the state and its citizens for failure to perform or improper performance of their duties.

Emphasising the importance of guarantees for the protection of human and civil rights and freedoms, the Constitution of Ukraine stipulates that the elements of an offence as a basis for bringing a person to legal liability and measures of state coercion for its commission are determined exclusively by law, not by any other regulatory act, that legal liability is individual, that no one can be held liable for acts that were not recognised by law as offences at the time of their commission and be held twice to legal liability.

A systematic analysis of the constitutional provisions described above gives rise to the conclusion that by its content, paragraph 22 of part one of Article 92 of the Constitution of Ukraine is not aimed at establishing a list of types of legal liability. It determines that only the laws of Ukraine should regulate the principles of civil liability (general grounds, conditions, forms of liability, etc.), the grounds for criminal, administrative and disciplinary liability – acts that constitute crimes, administrative or disciplinary offences (the main features of offences that form their composition), and liability for them. Thus, the Constitution of Ukraine prohibits the regulation of these issues by subordinate legal acts and establishes that only the Verkhovna Rada of Ukraine has the right to determine in the relevant law which offence is recognised as an administrative offence or a crime, and the extent of liability for it.

The article deals with the issues of inconsistency of Ukrainian laws with each other or with other regulatory legal acts.

In accordance with the postulates of jurisprudence and practical necessity, the author substantiates the need to ensure legal certainty in the use of the terms 'crime', 'administrative offence', 'disciplinary offence' in Ukrainian legislation.

The author provides arguments for the existence of conflicts between the Constitution of Ukraine and other laws of Ukraine.

Attention is drawn to the need to comply with the principle of consistency of criminal law provisions in lawmaking.

The author suggests ways to overcome the existing conflicts, in particular, the creation of codified regulations governing various spheres of social and economic life.

Key words: *crime, law and order, administrative offence, disciplinary offence, legal liability, consistency, lawmaking, conflicts.*